

ზენაბ სარია

ჯემალ ქარჩხაძის "რაპათ-ლუხუმი"

ჩენი ისტორიის წილში შევყავართ ჯემალ ქარჩხაძეს ნაწარმოებით, რომელსაც "რაპათ-ლუხუმი" ჰქვია. მას, ფაქტობრივად, ორი პერსონაჟი ჰყავს: ერთია უცხოეთში /კერძოდ, თურქეთში/ სულთნის ვეზირთან სადარბაზოდ ჩასული ევროპელი, რომელიც ოფიციალური შეხვედრის შემდეგ ჰერცოგს დაეთხოვა, ძველ უბანში დახეტიალობს და მეორე — წითელჩაღმაინი სულეიმანი, დაახლოებით ოთხმოცდაათამდე წლისა, გაძლავებული, გარინდებაში ჩაძირული, თვალების მსგავსი ორი ნაპრალით, ცივი მზერით, მოხუცი, რომელიც მოულოდნელად, თითქოს მიცვალებული გაცოცხლდაო, წყევლის ნაკადს ამოუშვებს და ასევე მოულოდნელად წყევლას ენაცვლება მიპატივება რაპათ-ლუხუმის საყიდლად. ევროპელი მგზავრი ინტერესდება: რა ბოლომთ აქვს გული სავსე ამ თურქს და ვის წყევლის ასე? ვინ არის ომან ფაშა, რომელსაც თავის არწივს უწოდებს?

უცხოელი /ამ შემთხვევაში — ევროპელი/ მაშინვე როდი გაუბამს საუბარს ამ უცნაურ ვაჭარს, მხოლოდ მეორე დღეს გამოელაპარაკება, რადგან თავს ვერ აღწევს ამ უცნაურ მოხუცზე მოძალებულ ფიქრებს. უკვე თვალსაჩინოა მწერლის ოსტატობა: მან აღძრა ინტერესი მკითხველში, გაუღიზიანა მას ცნობისმოყვარეობა, შეუქმნა განწყობა, რომ განზავდეს ნაწარმოებში, დაიცხროს ცნობისწადილი.

მეორე, რითაც ავტორი ახერხებს მკითხველის ინტერესის შენარჩუნებას, არის ასეთი დეტალი: სულეიმანი ჯერ ამბის "დასასრულზე" საუბრობს, მერე ყვება სათხრობ ამბავს თავიდან. მან თქვა, რომ ომან ფაშას მოკვეთილი თავი მკვდარ მზეს ჰგავდა, აქედან კი გავიგეთ, რომ გმირი, რომელზეც მოთქვამს, ტრაგიკულად მოკლეს. ნაწარმოებში დროითი თანმიმდევრობა დარღვეულია, რაც გახლავთ ლიტერატურული ხერხი და მას ანაქრონია ეწოდება (ყურარ შენეტი, 1998). აქ გვაქვს ანაქრონიის სახე — ანალექსისი — მონათხრობი, რომელიც უკან ვვებრუნებას.

სულეიმანი ყვება, რომ შვიდი წლის ომან ფაშას აღმზრდელად მიიწვიეს. მან ჩათვალა, რომ საუკეთესო შეგირდმა საუკეთესო ოსტატი იბოვა და გულში ამოიჭრა მიზანი: ისე გაეზარდა, ოსმალეთში მისი მკობი არავინ ყოფილიყო და თუ ალაპიცი ინებებდა, სულთნის ტახტი ჩაეგდო ხელში.

მოსისხლე მტრის სიტყვით, თურქებს სურდათ ქართველთა მეფე ლუარსაბის ტყვედ ჩაგდება, გურჯისტანის დამორჩილება. ამ დროს ერთმა გურჯმა მკერდგანგმირულ ომან ფაშას ხანჯლით ყელი გამოლადრა. როცა ხმალამოწვილი ოსმალები მისკენ გაქანდნენ, მარჯვე მეომარმა ომან

ფაშას თავი წვერით კბილებშუა მოიქცია, ორივე ხელი გაითავისუფლა და ასე ცხენდაცხენ გაიკაფა გზა, მტერს თვალსა და ხელს შუა დაეკარგა. ამბავი, რომელიც აქ ფიქსირდება, ისტორიული ფაქტია: პირველი შეტაკება ოსმალებთან სხერტის ჭალაში, თემძის ხეობაში მომხდარა. ქართველებმა თურქე უკუაქციეს რიცხვმრავალი თურქობა. სააკაძის ლაშქარში იბრძოდა სახელოვანი მეთამარი ზაზა ციციშვილი, რომელმაც თურქ ფაშას თავი გააგდებინა, წვერით კბილებში დაიჭირა და ორივე ხელით შეჭურვილმა განაგრძო შეტევა. ეს ბრძოლა ქართველთა გამარჯვებით დამთავრდა (ლ. სანიკიძე, 2008, გვ. 215). გ. ჯამბურიაც ახსენებს გიორგი სააკაძის გვერდით სარდალ ზაზა ციციშვილს. ასევე იმასაც გვეუბნება, რომ დამარცხებული მტრის მოჭრილი თავები და ტყვედპყრობილი სარდლები შაჰ აბასს გაუგზავნეს, რითაც ვასალური "ერთგულება" დაუმტკიცეს შაჰს (გ. ჯამბურია, 1973, გვ. 257). სულეიმანიც ყვება, რომ ლუარსაბ ხანმა და სააკაძემ თურქებს შავი ღლე გაუთენეს. მოხუცი თვლის, რომ ნაწამები მღვდლის სული ბედისწერასავით სდევდა მათ ფეხდაფეხ. ახლა მღვდლის ამბავი იკითხა ევროპელმა. შემდეგ უკვე სულეიმანის მიერ მოყოლილ თევდორე მღვდლის ამბავს ვისმენთ, ქართველი მკითხველისათვის სასკოლო ასაკიდანვე საყოველთაოდ ცნობილს:

1609 წელი იყო. საქართველოს ახალციხის მხრიდან მოულოდნელად თავს დაესხა ოსმალთა ჯარი. მტერმა გადაწვა მანგლისი და სოფელ კველთაში შეიპყრო მღვდელი თევდორე. მას უბრძანეს, მეფე ლუარსაბის სამყოფლისკენ წაეყვანა ოსმალთა ურდო. მტერმა იცოდა, რომ მეფე შიდა ქართლში, სოფელ ცხირეთში იმყოფებოდა. გზად უღრანი ტყე უნდა გაევლოთ. თევდორეს ამბავი მოთხრობილია დაუძინებელი მტრის პირით. თევდორემ გზა აურია მტერს, უღრანში შეიყვანა, გზადაგზა კი ხალხს დაანახა მტერი. ამასობაში მეფემ ლაშქრის შეკრება მოასწრო და მომზდური სასტიკად დაამარცხა. ამ ბრძოლაში გიორგი სააკაძემ დიდად გამოიჩინა თავი, თუმცა თევდორე მღვდელს ეს თავდადება ძვირად დაუჯდა: იგი აწამეს, შემდეგ კი თავი მოჰკვეთეს.

სულეიმანი როგორ ყვება ამ ამბავს?

„იესო ქრისტეს უნდა დაეკითხო. თუ დასტურს მომცემს, გაგიძღვებით, — უთხრა თევდორე მღვდელმა თურქებს. დიდხანს იდგა მუხლებზე ზეცისკენ თვალბაღპყრობილი მლოცველი. რომ აღგა და მოტრიალდა, სახე უელავდა, თვლებიდან კი თითქოს სხივებს აფრქვევდა. ეს ოსმალებმა ლოცვის ექსტაზს დააბრალებს.

მღვდელმა მხოლოდ ერთხელ ასწია თავი, გადაიხარა, ბუჩქში ერთი ყვავილი მოწყვიტა, უტყვირა და უბეში ჩაიდო. ეს ხომ ის პასაჟია, სუნთქვას რომ აჩერებს?... ავტორმა ასე გამოათხოვა თავისი პერსონაჟი სიცოცხლეს ზედმეტი სენტიმენტალობის გარეშე, ძუნწი ჟესტით, მამაკაცურად, ვაჟკაცურად...

მღვდელი სალ კლდესთან შეჩერდა: უფალმა ჩემმა აქ მიბრძანაო შენი მოყვანა. მისი მზესავით მოელვარე სახე სხივს აფრქვევს. მტრის თვალში ის წყეული მღვდელია. მიუხედავად ამგვარი განწყობისა, როდესაც

ჰეჟა-ქუხილი ატყდა, პირველსავე გაელვებაზე მათ ცის კაბადონზე იხილეს გურჯი მღვდლის სახე. ამას მოჰყვა მათი დამარცხება და ომან ფაშას სიკვდილი.

მაგრამ ნაწარმოები სრულდება მოულოდნელი პატარა აბზაცით: "ღღესაც არ ვიცი, ნამდვილად მოხდა ეს ამბავი, თუ ცბიერმა მოხუცმა ყველაფერი მართლა რაპათ-ლუხუმის გასასაღებლად მოიგონა". ეს, რასაკვირველია, მწერლის ლალი იუმორია, ასე ოსტატურად რომ აზავებს მძიმე ამბავს უდარდელ ტონალობასთან.

რეზო ყარალაშვილი თავის ნაშრომში "წიგნი და მკითხველი" ერთგან "ჩარჩოს ტექნიკაზე" გვესაუბრება. ცნობიერების გადართვას მხატვრული ნაწარმოების რეალიტეტზე ხელს უწყობს სწორედ ეს "ჩარჩოს ტექნიკა". ეს ისეთი ხერხია, როდესაც სათხრობი მასალა ისეა მოწოდებული, თითქოს ჩარჩოს მსგავსი ზღუდითაა გამოყოფილი რეალობიდან. მხატვრული გამონაგონი შემოსაზღვრულია გარესამყაროსაგან. ჯ. ქარჩხაძის ამ ნაწარმოებში სწორედ ჩარჩოს ტექნიკაა გამოყენებული. მკითხველის ცნობიერება უნდა გადაერთოს მთავარზე, სულეიმანის მონაყოლზე, რომელიც ფერმწერის ტილოსავით არის მოთავსებული ემპირიული რეალობის ჩარჩოში.

ვინ არის სულეიმანის მოსაუბრე? იგი შორეული ქვეყნიდან მოსული უცხო გვარ-ტომის წარმომადგენელია. "ჰერცოგს სავაჭრო საქმეთა მჩრეველად ვახლდი", — გვეუბნება მთხრობელი. ჰერცოგი დასავლეთ ევროპაში თავდა-აზნაურთა ერთ-ერთი უმადლესი ტიტულია. ესე იგი, მთხრობელი დასავლეთ ევროპის ერთ-ერთი ქვეყნიდანაა.

როგორც ვხედავთ, მწერალი ჩვენთვის ბავშვობიდან ცნობილი მოწამის ამბავს თურქის, ქართველთა დაუძინებელი მტრის ვერსიით გვაცნობს, ხოლო ყოველივე ამას უკვე მეორე უცხოელი, ევროპელი გვიყვება. ასე გვაიძულებს ავტორი, საკუთარ ისტორიას უცხოს თვალთ შევხედოთ. რატომ გვთავაზობს ჯ. ქარჩხაძე ამგვარ მხატვრულ ხერხს? რომ შექმნას მიუყერძობლობის ეფექტი და დაგვაფიქროს, თურმე როგორები ვჩანვართ სხვათა თვალში.

ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით საინტერესოა, თუ როგორ ახსიათებს მაჰმადიანი ალი-მირზა გურჯებს. ის გურჯისტანში მრავალი წელი ცხოვრობდა. სვიმონ მეფეს, ქართლის ტახტის მაშინდელ მპყრობელს, მსტოვრობისთვის დაუსაჭურისებია და გამოუძევებია ქვეყნიდან. მას ქართველთა ჯავრის ამოყრა სურს და ამიტომაც ეუბნება ომან ფაშას: "გურჯისტანი ტბილია, როგორც იქაური ყურძნის მარცვალი. ნელ-ნელა უნდა დააჭირო კბილი და ისე გასრისო, რომ სისხლის ყოველ წვეთს გემო ჩაატანო."

ჩვენზე დაკვირვებით ალი-მირზას ამგვარი შთაბეჭდილება შეექმნა: ბუნებით ყველა გურჯი მოღალატეა; შურიანები არიან, ერთიმეორის სიკეთე მოსვენებას უკარგავთ; სხვის ნათქვამს უფრო იჯერებენ, ვიდრე თავისიანისას; გურჯი სწრაფად მოგენდობა და შეუყვარდები, საკუთარი ძმა კი შესძულდება; თავიანთ ნაკლს მალავენ. თუ ნაკლი დაუფიქსირე, არ გაპატიებენ; ბრძოლა კარგი იციან, მაგრამ ღალატზე უკეთესი — არა;

სხვის ლაშქარში უფრო მონდომებით იბრძვიან, რადგან უცხოთა თვალში გამოჩენა უყვართ; გურჯი არხენია და უზრუნველი, მუდამ ღვთის იმედზეა. ეს მწარე სიტყვები რომ სიმართლე იყო, მოღალატე ქართველის გამოჩენამ ნათელყო. ღამე გურჯები ღვინოს დალევენ და თუ მოულოდნელად დაესხმით თავს, მძინარეებს ამოხოცავენო, საზღვარზე მეთვალყურე ლაშქრის ამოხოცვამ ეს წინასწარმეტყველებაც დაადასტურა.

რატომ ამჯობინა მწერალმა, რომ უკიდურესად კრიტიკული მოსაზრებანი მტრულად განწყობილი უცხოელის პირით გამოეთქვა?

თუ ნაკლი არ ამხილე, ვერასოდეს მოიშორებ. მტერს შეუძლია შეულამაზებლად აფიქსიროს შენი მინუსები და ამაზე პირდაპირ ელაპარაკოს შენსავე მტერს /და არა შენ/. ავტორმა შესაძლებლობა მოგვცა, რომ გავგვეო ჩვენზე ერთი მტრის მიერ ნათქვამი სიტყვა. ეს ხედვის წერტილი არ არის ტრადიციული ქართული ლიტერატურისათვის, ამიტომაც მით უფრო საინტერესოა და დასაკვირვებელი. ავტორისათვის ისტორია ის რაობაა, რომელშიც საკუთარი სახის კონტურები იკვეთება. ის წერს: "თუ ადამიანის დანიშნულება არის საკუთარი თავისა და სამყაროს შეცნობა, მაშინ ისტორიაა ის გზა და იაკობის კიბე, რომელსაც იგი ამ მიზნისკენ მიჰყავს" (ჯ. ქარჩხაძე, 1991, გვ. 82).

ამავე პუბლიკაციაში ჯ. ქარჩხაძე თვლის, რომ რაკი მცირერიცხოვანი ერი ვართ, ყველანი ერთმანეთს ვენათესავეებით, ამიტომ, ჩვენში ჭარბობს სიყვარული თუ სიძულვილი, მაგრამ არ არსებობს წმინდა გულგრილობა; ვცდილობთ, ნაკლს თვალი მოვარიდოთ. ჩვენგან განსხვავებით, უცხოელის თვალი გულგრილია. მას არც სიძულვილის დამალვა სჭირდება და არც პირმოთნეობაში გადასული სიყვარული.

მაგრამ იქნებ არც მტრის თვალი იყოს უცდომელი და სანიმუშოდ მიუკერძოებელი (გულგრილი)? ომან ფაშაც ხომ ალი-მირზას მტკიცებებზე დაყრდნობით უცილობელ დალატს ელოდა თევდორე მღვდლისგან, გაკვირვებული იყო მოწამის სიმტკიცით და შეცბუნებული იმეორებდა: "აკი ყოველი ქართველიო?.."

ამ ნაწარმოებში ნაჩვენებია ძალგულოვანი ზაზა ციციშვილის სიჩაუქეც, სულკურთხეული თევდორე მღვდლის თავგანწირვაც, მაგრამ აქვეა ალი-მირზას მიერ გამოკვეთილი ზოგადი პორტრეტი ქართველობისა, ჩვენი ნაკლოვანებების ნუსხა, რაც ღირს იმად, რომ არაერთხელ მოვუბრუნდეთ ამ ნაწარმოებს და ვიფიქროთ...

ნაწარმოებში ევროპელი მგზავრის მიერ თურქეთში გატარებულ იორი დღეა ნაჩვენები. პერსონაჟები, აქ რომ მთავარი შტრიხებით ცოცხლდებიან, სულაც ცალი ხელის თითებზე ჩამოითვლებიან. ფინალი მომზიბვლელად მოულოდნელია, რადგან სიღრმისაყენ მიმზიდავ საფიქრალში მსუბუქი იუმორისტული განწყობილება შემოაქვს. რატომ არ არის ეს ნაწარმოები ნოველა? აქ ხომ მისი ყველა ნიშანი აშკარაა?.. რა დააკლდება ამ ჭეშმარიტად ლიტერატურულ ქმნილებას იმით, რომ მას ნოველა ეწოდოს?

ამ მოსაზრებას გამოვთქვამ მიუხედავად იმისა, რომ ვიცი ავტორის აზრი: „ჟანრობრივ დაწვრილმანებას, რაც ლიტერატურის თეორიისათვის იქნება აუცილებელი პედანტიზმიც იყოს, თავად ლიტერატურისათვის, ჩემი აზრით, არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. პირადად მე ყოველთვის ეჭვის თვალით ვუყურებდი ჟანრების მყიფე განმარტებებს და ახლაც ეჭვის თვალით ვუყურებ. ნაწარმოები, რომელიც დაიწერა, შეიძლება იყოს კარგი ან ცუდი, საინტერესო ან უინტერესო, ხატოვანი ან სადა, დაძაბული ან დუნე... ყველაფერი ეს რეალური თვისებებია და აუცილებლად ხაზგასასმელიც, მაგრამ ნაწარმოებს მოთხრობა ერქვას თუ რომანი, ამის გარკვევა, თუკი საერთოდ გავარკვეით, მხოლოდ წმინდა ფორმალურ ნიშანს წარმოადგენს, რომელსაც ნაწარმოების შესახებ არაფრის თქმა არ შეუძლია. თუმცა რა ვიცი, იქნებ ისეთ სფეროში ვიჭრები, სადაც ვერაფერს დავამტკიცებ საკუთარი დილეტანტიზმის გარდა“...

ძალზე საინტერესოა ჟანრობრივ დიფერენციაციანზე ავტორის მიერ ღიად, უშუალოდ გამოთქმული მოსაზრება, რომელსაც, ცოტა არ იყოს, ლიტერატურული უდარდლობის იერი დაჰკრავს, იქნებ მთქმელის შემოქმედებით ხასიათზე რაღაცას ამბობდეს კიდევ, მაგრამ, არა მგონია, გასაზიარებელი იყოს. ჟანრი ნაწარმოებისთვის ერთგვარი ბინაა. არა მგონია, რთული იყოს ქმნილებისათვის ბინის მიჩენა. მართალია, ლიტერატურული ჟანრის გააზრება სხვადასხვა ეპოქისა და თეორიული კონცეფციის კონტექსტში შეიძლება იცვლებოდეს კიდევაც, მაგრამ ჟანრი ეს ლიტერატურის ძირითადი საკლასიფიკაციო კატეგორიაა. ამან განაპირობა, რომ მას შეისწავლიან სინქრონიულ და დიაქრონიულ რაკურსებში. სინქრონიზმი პერმანენტულობასა და მუდმივობას ასახავს, დიაქრონიზმი - ტრანსფორმაციას. მნიშვნელოვანი დასკვნები მიიღწევა ამ ორი რაკურსის სინთეზირებით (ი. რატიანი, 2009). მიუხედავად იმისა, რომ ჟანრი მარადცოცხალი ლიტერატურული ორგანიზმია, იგი გამყარებულიც არის და ნორმირებულიც. ვფიქრობ, ზემოთ ჩამოთვლილი ნიშნების თანახმად (მცირე ფორმა, ადამიანის ცხოვრებიდან ერთი ეპიზოდის ასახვა, მოქმედ პ. 'თა სიმცირე, მათი პორტრეტების შეკუმშულად წარმოდგენა, დინამიკური სიუჟეტი, მოულოდნელი ფინალი...), ეს ქმნილება ნოველია. დაეჭვებისთვის არანაირი საბაბი არა გვაქვს, ის კი არა და ლამის არის ნოველის კლასიკურ ნიმუშადაც გამოგვადგეს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- უ. ჟენეტი, 1998 - Женетт Ж. Повествовательный дискурс. Фигуры. Т.2. М. 1998.
- ი. რატიანი, 2009 - ი. რატიანი, ჟანრის თეორია, თბ., 2009.
- ლ. სანიკიძე, 2008 - ლ. სანიკიძე, დედაისტორია, თბ., 2008.
- ჯ. ქარჩხაძე, 1991 - ჯ. ქარჩხაძე, ომი საკუთარ თავთან, ჟურნ. "კრიტიკა", №1, 1991.
- გ. ჯამბურია, 1973 - გ. ჯამბურია, ტაშისკარის ბრძოლა, გიორგი სააკაძე, წიგნში: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. მე-4, თბ., 1973.

ZEINAB SARIA

JEMAL KARCHKHADZE'S 'RAHAT LUKHUM'
(Turkish delight)

A short story Rahat-Lukhum revives historical events of the 17th century. This gives a general portrait of Georgians as described by a Muslim Ali-Mirza; the list of our drawbacks.

There is a 'framework technique', as Rezo Karalashvili would refer to it, in the story. The main narrative (Suleiman's story) is provided the way as if it were separated from the reality by a framework.

From the genre viewpoint, this is a short story because it has short size. It describes an episode from a person's life (however, the story narrates the events that are important for the story); it is characterized with a dynamic plot, unexpected final and little number of characters whose portraits are represented with main features only.

The writer tells a story of a famous martyr Priest Tevdore, who we have all known since childhood, with the version of Georgians' sworn enemy. In this way the author makes us look at our history with the eyes of another person. Why is Jemal Karchkhadze offering us such an artistic expression?

As far as Georgians are not very many, we are all relatives to one another and this is why love or hate prevails among us, but there is no pure indifference. Unlike us, the foreigner's eyes are indifferent. They do not need to hide either hate or show love that has grown into flattery. If you do not unveil drawbacks, you will never be able to get rid of them. The enemy can state your disadvantages without bias and tell them to your enemy (and not to you). The author gave us an opportunity to learn the words told about us by one enemy. This viewpoint is not traditional for the Georgian literature and this is why it becomes more interesting nourishment for thought. For

the author the history is a thing where the features of one's own image are shaped. He thinks: 'if a person's mission in the world is perceive oneself and the world, then the history appears to be the way and Jacob's Ladder that leads one towards this goal'.

This story also describes valour of brave-heart Zaza Tsitsishvili, self-sacrifice of Priest Tevdore, whose spirit would be blessed, but there is also a general portrait of Georgians shaped by Ali-Mirza, providing a list of our drawbacks, which makes this story worth of reading and thinking about.

Thus,

- a) The genre of the story needs to be specified.
- b) The overall picture of the Georgians seen by the enemy's eyes deserves attention.
- c) A 'framework' technique is effectively used in the story.